

Considerații de ordin criminologic cu privire la participația impropriă în cauzele cu minori

Criminological considerations regarding the improper participation in cases that involve underaged persons

Bianca Maria Carmen Predescu¹, Ioana Raluca Scurtu²

Rezumat: Participația penală impropriă este o instituție de drept penal care a apărut în încercarea de a reglementa situația în care, la săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală participă mai multe persoane, în calitate de coautori, complici ori instigatori, care, la rândul lor, fie nu acționează cu aceeași formă de vinovăție fie acționează fără vinovăție. În acest sens, s-a considerat necesară o legiferare expresă a cazurilor care exced formele obișnuite de participație, întrucât fără această instituție, situațiile de participație impropriă, de regulă, de aceeași periculozitate ca și participația proprie, ar fi rămas fără acoperire juridică. Întrucât pe rolul instanțelor de judecată, majoritatea cauzelor în care este incidentă această formă de pluralitate este dată de cauzele în care sunt implicați minori, în lucrare am analizat participația impropriă în cazul minoratului, din perspectiva evoluției reglementărilor în legislația penală, cât și a specificului delincvenței juvenile. Descrierea cauzelor care generează delincvența juvenilă, cu referire la ansamblul circumstanțelor care favorizează înclinația minorului spre săvârșirea de infracțiuni, privită din punct de vedere psihologic și social este realizată, cu precădere, prin analiza unor cauze aflate pe rolul Judecătoriei Craiova. Lucrarea evidențiază și evoluția comportamentului juvenil în strânsă relație cu dinamica tehnologiilor moderne de comunicare. Studiul comparativ efectuat asupra referatelor de evaluare întocmite în cauzele penale de către Serviciul de probațiune, cât și asupra anchetelor sociale efectuate de către Direcția Generală de Asistență Socială și Protecție a Copilului pun în evidență o serie de aspecte de ordin criminologic. Indiferent de situație, ele rămân un simplu material probator administrat cauzei, întrucât judecățile de valoare sunt și rămân de competență procurorului și a judecătorului, conform rolului acestora în cadrul fazelor procesului penal.

Cuvinte-cheie: participație impropriă, instituții de drept penal, delincvență juvenilă, cauze penale cu minori, studiu criminologic.

Abstract: The improper criminal participation is a criminal law institution that was founded as an attempt to regulate situations where, several persons participate as

¹ Profesor univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea din Craiova, email: biancapredescu@yahoo.com.

² Procuror, Parchetul de pe lângă Judecătoria Craiova.

co-authors, partners or instigators, in committing acts regarded as criminal by the criminal law, while not being held guilty or if held guilty then at a level of guiltiness that does not correspond with the severity of the deeds. Therefore, it was considered necessary to explicitly legislate the cases that are beyond the regular form of participation in crimes whereas, without this institution, the situations with improper participation, and that are usually at the same level of severity as those of the direct participation, would have remained without a legal coverage. From the statistical point of view, there are underaged persons involved in the majority of the cases in the courts of first instance, where such forms of multiple participation are encountered. Therefore, in this study we have analyzed the improper participation in the cases of the underaged persons, from the perspective of the regulations' evolution in the criminal law, as well as, that of the juvenile delinquency. The description of the cases that produce juvenile delinquency is realized mainly by analyzing the cases in the Court of the First Instance in Craiova, taking into account the collective circumstances that favor an underaged person's inclination towards committing a crime, from the psychological and social point of view. The study highlights the evolution of the juvenile behavior in close relationship with the dynamics of the modern communication technologies. The comparative study carried out on the evaluation reports authored by Department of Evidence in the criminal cases, as well as on the social investigations carried out by the General Directorate for Social Assistance and Child Protection, highlight several aspects of criminological nature. In any case, they remain a simple probation material used in the case, due to the fact that value judgements remain a competence of the prosecutor and of the judge, in accordance to their roles in the phases of a criminal trial.

Keywords: improper criminal participation, criminal law institution, juvenile delinquency, criminal cases with underaged persons, criminological study.

1. Considerații introductive

Studiul prezent este conceput într-o abordare unitară, specifică școlii pozitive a dreptului penal³, afirmată la începutul secolului al XIX-lea și care rămâne de actualitate, fiind matricea gândirii penale în toate sistemele de drept contemporan, în dreptul românesc primul reprezentant de seamă rămânând ilustrul profesor Ion Tanoviceanu. După cum remarcă domnia sa, este greu să disociem criminologia, ca disciplină ce are ca „obiect studiul cauzelor crimei”⁴ de știința dreptului penal, „grupul disciplinelor ce au de studiat crima ca fenomen juridic – adică infracțiunea, – conflictul de interes juridice produs de actele criminale, consecințele juridice ale crimei – pedeapsă și reparațiiune. Din acest grup fac

³ Studiul întreprins în acest sens de profesorul Ion Tanoviceanu, în *Tratat de Drept și Procedură Penală*, Vol. I, Curierul Judiciar, București, 1912, pp. 9-238, este magistral și am înțeles să ne începem lucrarea cu referire la această operă, fiind baza unui întreg eșafodaj pe care se construiește școala românească de drept penal și criminologie, remarcată prin acuratețea ei, încă de la începuturi.

⁴ Ion Tanoviceanu, *Tratat de Drept și Procedură Penală*, Vol I, Curierul Judiciar, București, 1912, p. 186.

parte dreptul penal, procedura penală, legile speciale cu caracter penal, legislația penitenciara”⁵.

Viața și derularea în concret a procesului penal, odată cu modernitatea, au evidențiat caracterul natural și corect juridic al acestei tratării unitare, ceea ce va urmări și studiul prezent, cu atât mai mult cu cât el pornește de la cauze existente pe rolul instanței, de cele mai multe ori în curs de soluționare, condiții în care, respectând rigorile surselor ce pot fi evidențiate într-o lucrare cu caracter științific, care este deschisă publicului, de cele mai multe ori nici nu pot fi notate, neîndeplinind condiția ca textul redat să se regăsească într-o hotărâre penală definitivă. Drept consecință, de multe ori, în partea sa cazuistică, lucrarea conține referiri generice, demne de luat în seamă, căci sunt ale procurorului de caz sau cu funcție judiciară, ce realizează nemijlocit judecata de valoare cu privire la pericolul social în concret al fiecărei fapte dedusă judecății, comportamentul deviațional al minorului, cauzele acestuia și conduită sa, pe care le percepem nemijlocit, cu ocazia derulării procesului penal, iar apoi, pe baza probelor administrate în cauză și evaluării *ex propri sensibus* pe care o face în sens criminogen, pune concluzii cu privire la stabilirea vinovăției, a pedepsei și individualizare, prin una din formele prevăzute de lege.

Chiar dacă introducerea în câmpul infracțional a minorului o întâlnim din cele mai vechi timpuri, acest fenomen rămâne o realitate de necontestat, mai ales în contextul evoluțiilor actuale ale societății omenești, marcată de o explozie a noilor tehnologii, a lumii informatice, a rețelelor de comunicare, a traficului de persoane și de droguri, a crimei organizate și a terorismului. Ele sunt teme de dezbatere fixate la nivel internațional⁶, ce fac obiectul de studiu al unor foruri specializate, constituite la dimensiuni corespunzătoare acestui fenomen.

Astfel stând lucrurile, studiul de față se cantonează la viața domestică, așa cum este ea percepută de profesioniști ai dreptului, din perspectiva unei corecte analize a faptelor, dar și privind asupra suferinței morale a tinerilor, persoane vulnerabile ce sunt exploatație și uneori nu își mai găsesc locul într-o societate alertă, în care non-modele predomină și le inspiră în sens vădit negativ gândirea în formare, cu atât mai mult cu cât sunt ființe care are nevoie de afecțiune și educație pozitivă, profundă și cu repere morale certe, care să le asigure un viitor ferit de rigorile legii penale.

2. Scurte considerații de ordin istoric

Primul Cod penal român, ce înlocuiește vechile legiuiri din Țările Române și care dă o reglementare modernă este Codul penal din 1865, adoptat în timpul

⁵ Ibidem.

⁶ A se vedea Lucrările Congresului Internațional de Drept Penal, 1 sept.2014, Rio de Janeiro, care a avut ca temă „Societatea informatică și dreptul penal”, în Revue internationale de droit pénal, editor Érès, nr. 3-4/2014, (vol 85), [Online] la <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2014-3.htm>, accesat la 22.04.2021.

domnitorului Alexandru Ioan Cuza. În partea generală este reglementat atât despre autorat, cât și despre complicitate, termen folosit inițial în sensul de instigare la art.47: *sunt agenți provocatori aceia cari (...)*⁷, și ulterior în sens propriu, la art.50: *vor fi pedepsiți ca complici ai unei fapte calificate crimă sau delict (...)*⁸, complicitatea astfel reglementată fiind o formă de participație penală. Din punct de vedere sancționator, observăm că pentru instigare era prevăzută aceeași pedeapsă ca pentru autor, iar în caz de complicitate, pedeapsa era mai blândă față de autorat.

Din lectura primei legi penale moderne nu găsim însă o reglementare distinctă a participației. Legea română era la acea dată sub influența celei franceze, ce avea o reglementare similară, astfel cum se vede și din textul legal prezentat în paralel, urmat de jurisprudența română și apoi franceză, pentru fiecare articol al Codului penal de la 1865, analizat după sistematizarea dată de autorii operei citată.

În acea epocă, Școala română de Drept penal era una dintre cele mai apreciate din Europa și unanim recunoscută internațional, atâtă timp cât domnul Vespasian V. Pella, deputat și profesor universitar la Universitatea din Iași⁹, la Primul Congres internațional de Drept penal, de la Bruxelles, 22-29 iulie 1926 a formulat și susținut Rezoluția Congresului privind unificarea dreptului penal, iar al Doilea Congres internațional de Drept penal a avut loc la București, la 6-12 octombrie 1929, ca recunoaștere unanimă a elocinței și rolului juriștilor români.

Codul penal din 1936, adoptat după un deceniu de elaborare într-un colectiv le lucru ce reunea în cadrul Consiliului Legislativ cei mai de seamă juriști români a reglementat participația la Capitolul IV, cu privire la instigator și complice, minori și majori, fără a da o reglementare și participației improprii¹⁰.

⁷ Art. 47 Cod penal 1865, în P. I. Pastion și M.I. Papadopolou, *Codul Penal adnotat*, Editura Librăriei Socec & Comp, Societate Anonimă, București, 1922, p. 85.

⁸ *Idem*, p. 98.

⁹ *Résolutions des Congrès de l'Association Internationale de Droit Pénal* (1926-2014), în Revue internationale de droit pénal, editor Érès, nr. 2015/1-2, (vol 86), [Online] la <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2014-3.htm>, accesat la 22.04.2021. Reamintim că V. Pella, profesor de drept penal și avocat, demnitar și diplomat, s-a bucurat de o unanimă recunoaștere privind contribuția sa la dezvoltarea științei dreptului în România, fiind director al Revistei de Drept penal și Știință penitenciară, alături de Ioan Ionescu-Dolj, renomit jurist al perioadei interbelice, Președinte al Consiliului Legislativ, forum în cadrul căruia a fost elaborat Codul Penal din 1936, începând cu anul 1928 procedura de elaborare fiind supusă dezbatării publice. Cu privire la măsurile de reeducare, nou introduse în legea română, un aport substanțial în privința formei finale a textului legal și-a adus bine cunoscutul avocat Ioan B. Georgescu, decanul Baroului Dolj, primar al Craiovei.

¹⁰ Din următoarele texte legale ale Codului penal din 1936: Art. 124: *În infracțiunile neintenționate, dacă efectele delictoase se datorează cooperării mai multor persoane, la actele materiale, fiecare din ele este pedeștită ca autor al acelei infracțiuni;* Art. 123 alin. (3): *Dacă autorul săvârșește o infracțiune mai gravă decât aceea la care a fost determinat, instigatorul este pedeștit pentru infracțiunea la care a instigat.* alin. (4) *Aceeași regulă se aplică și complicilor;* Art. 123 alin. 5: *Instigatorul sau complicele este apărat de pedeapsă, dacă înainte de a se fi început executarea infracțiunii, împiedecă de bună voie consumarea faptului, ori*

Pentru prima dată participația impropriă a fost reglementată prin Codul penal din 1968, opera monumentală ce poartă amprenta gândirii celui mai mare specialist al dreptului penal din țara noastră – Vintilă Dongoroz, care are meritul de a fi explicitat opera sa în compendiul *Explicații teoretice ale Codului penal român*.

Participația este reglementată în Capitolul al III-lea, la art.23 *Participanți sunt persoanele care contribuie la săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală în calitate de autori, instigatori sau complici*, iar participația impropriă la art. 31: (1) *Determinarea, înlesnirea sau ajutarea în orice mod, cu intenție, la săvârșirea din culpă de către o altă persoană, a unei fapte prevăzute de legea penală, se sancționează cu pedeapsa pe care legea o prevede pentru fapta comisă cu intenție.* (2) *Determinarea, înlesnirea sau ajutarea în orice mod, cu intenție, la săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, de către o persoană care comite acea faptă fără vinovăție, se sancționează cu pedeapsa prevăzută de lege pentru acea infracțiune.* (3) *Dispozițiile art. 28-30 se aplică în mod corespunzător.*

Cu privire la nou reglementata participație impropriă, în *Explicații(...)*. se arată ceea ce este de esență sa: *conlucrarea* mai multor persoane la săvârșirea unei fapte prevăzută de legea penală; o *bază materială* obiectivă, dată de voința de a coopera; absența unei *coezioni subiective* între participanți; existența unei *relații diforme* în privința factorului psihic al participanților, care nu exclude existența participației materiale, pentru care este suficientă voința comună de a coopera; existența unei *voințe comune*, chiar dacă persoanele care au participat la actele materiale au urmărit rezultate diferite; formele propriu-zise fiind date de: intenție – culpă, intenție – lipsă de vinovăție¹¹. Profesorul Dongoroz mai arată că modalitățile participației improprii pot exista distinct, dar și concurrent, fiecare dintre cele două forme fiind susceptibilă, de două modalități: participarea cu intenție la o faptă prevăzută de legea penală pe care altul a săvârșit-o din culpă și invers, participarea din culpă la o faptă prevăzută de legea penală pe care altul a săvârșit-o cu intenție, respectiv participarea cu intenție la o faptă prevăzută de legea penală pe care altul a săvârșit-o fără vinovăție și invers, participarea fără vinovăție la o faptă prevăzută de legea penală pe care altul a săvârșit-o cu intenție. Dintre aceste modalități, cele privind culpă și intenție, respectiv lipsă de vinovăție și intenție au fost considerate ca fiind lipsite de importanță și au fost lăsate de legiuitor în afara incidentei penale¹².

împiedecă pe ceilalți participanți să se folosească de mijloacele procurate, personal, în vederea preparării sau executării infracțiunii și Art.125. Participarea infractorilor majori și minori la săvârșirea aceleiași infracțiuni, constituie o cauză de agravare pentru cei dintâi, sporindu-se minimum și maximum pedepsei prevăzute de lege pentru faptul ce li se impută, cu 1/4 din durata ei, fără a se putea depăși însă maximum general, observăm grija pentru o reglementare cât mai clară, în situații care, în zilele noastre, ar pune în discuție o eventuală participație impropriă. Legiuitorul român din acea epocă nu a avut în vedere o astfel de reglementare și, ca atate, nu ne este permis o extrapolare, dincolo de textul normativ.

¹¹ V. Dongoroz ș.a., *Explicații teoretice ale Codului penal român*, Vol I, Editura Academiei RSR, București, 1969, pp. 235-244.

¹² *Ibidem*, p. 237.

Dat fiind faptul că reglementarea era fără precedent, i-a revenit doctrinei misiunea de a stabili regimul participației improprii, iar profesorul Dongoroz a fundamentat teza conform căreia autorul faptei, indiferent că răspunde penal sau nu, el păstrează acest regim de autor al unei fapte ce constituie în mod obiectiv o infracțiune, chiar dacă în final răspunderea sa nu este atrasă, după cum, cel care a determinat cu intenție o altă persoană să săvârșească o faptă prevăzută de legea penală, rămâne instigator, participarea sa trebuind să fie sancționată conform contribuției sale materiale și vinovăției sale¹³. Cu o teorie explicată în detaliu și cazuistic, modalitățile intenție și culpă, respectiv intenție și lipsă de vinovăție, prevăzute de art.31 Cod penal sunt amplu analizate în compendiu¹⁴ și constituie baza unei teorii împărtășită de literatura de specialitate¹⁵ națională, cu atât mai mult cu cât reglementarea se regăsește și în Noul Cod penal. Sistemul sancționator al Codului penal de la 1968 era identic cu cel actual, astfel cum se observă din dispozițiile art. 31 redate anterior.

În privința participației majori – minori, art. 75 lit. c., Cod penal prevedea o agravantă generală, ce avea drept consecință sancționatorie, conform art. 78 alin. (1) C.pen.(1968) o majorare a pedepsei aplicată până la maximul special, la care se putea aplica și un spor de până la 5 ani în cazul închisorii, fără a depăși 1/3 din acest maxim, iar în cazul pedepsei amenzii, un spor de cel mult 1/3 din maximul special.

În sistemul Codului penal 1968 nu a fost reglementat în mod expres co-autoratul, ca formă a participației, cu toate acestea jurisprudența l-a consacrat prin numeroase decizii ale Secției penale, ale Tribunalului Suprem¹⁶, soluții ce au dat naștere unei doctrine unanim împărtășită în literatura de specialitate¹⁷.

Reglementarea dată prin Codul penal din anul 1968 rămâne actuală, fiind specifică legiferării contemporane, de o mare varietate în diferitele sisteme de drept, care cunosc participația, fără însă a legifera, de cele mai multe ori, distinct pe cea improprie, iar termenul unanim recunoscut este doar acela de participant,

¹³ *Ibidem*, p. 238.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 239-244.

¹⁵ A se vedea în acest sens T. Vasiliu, G. Antoniu, s.a., *Codul Penal al Republicii Socialiste România, comentat și adnotat, Partea generală*, Editura Științifică, București, 1972, pp. 141-157 cu privire la participație, pp. 210-218 cu privire la participația improprie.

¹⁶ A se vedea: Tribunalul Suprem, Secția Penală, Dec. nr. 2062/1974, în V. Papadopol, M. Popovici, *Repertoriu alfabetice de practică judiciară în materie penală pe anii 1969 – 1975*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 70; Tribunalul Suprem, Secția Penală, Dec. nr. 360/1979, în R.R.D. nr. 10/1979, p. 67; Tribunalul Suprem, Secția Penală, Dec. nr. 71/1979, în R.R.D. nr. 7/1979, p. 65; Tribunalul Suprem, Secția Penală, Dec. nr. 467/1978, în R.R.D. nr. 7/1978, p. 53; Tribunalul Suprem, Secția Penală, Dec. nr. 2060/1976, în R.R.D. nr. 5/1977, p. 71; Tribunalul Suprem, Secția Penală, Dec. nr. 1278/1976, în R.R.D. nr. 11/1976, p. 64; Tribunalul Suprem, Secția Penală, Dec. nr. 21/1976, în R.R.D. nr. 12/1976, p. 62; V. Papadopol, M. Popovici, *Repertoriu alfabetice de practică judiciară în materie penală pe anii 1976 – 1980*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 51-53.

¹⁷ C. Bulai, *Drept penal – partea generală*, Tipografia Universității București, 1987, pp. 176-182.

cu înțelesul „este participant persoana care, fără a fi autor, își aduce o contribuție materială sau morală considerabilă la elementele constitutive ale delictului”¹⁸.

3. Participația improprie – reglementarea în vigoare

Participația penală reprezintă o formă a pluralității de făptuitori – pluralitate ocasională – ce constă în săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală de către două sau mai multe persoane decât ar fi fost necesar față de natura acesteia și care acționează cu o voineță comună. Participanții pot avea calitatea de instigatori, complici ori autori.

Pentru existența unei pluralități de infractori trebuie să se constate, sub aspectul laturii obiective, o contribuție efectivă a doi sau mai mulți subiecți activi la comiterea aceleiași fapte prevăzute de legea penală, iar sub raportul laturii subiective, să existe voineță acestora de a coopera la comiterea faptei¹⁹.

După atitudinea psihică a participaților, felurile participației penale pot fi: *participația proprie* sau propriu-zisă, tipică, când toți participanții acționează cu aceeași formă de vinovăție, fie numai cu intenție, fie cu praeterintenție sau din culpă²⁰ și *participația improprie* sau imperfectă, atipică, când unii participanți acționează cu intenție iar alții din culpă sau fără vinovăție, fiind reținute astfel două modalități: modalitatea intenție-culpă și modalitatea intenție-lipsă de vinovăție. Această clasificare are caracter legal, fiind dată de art. 52 Cod penal.

Potrivit art. 52 C. pen. (2009) avem participație improprie în următoarele cazuri: a) *Săvârșirea nemijlocită, cu intenție, de către o persoană a unei fapte prevăzute de legea penală la care, din culpă sau fără vinovăție, contribuie cu acte de executare o altă persoană se sancționează cu pedeapsa prevăzută de lege pentru fapta comisă cu intenție.* b) *Determinarea, înlesnirea sau ajutarea în orice mod, cu intenție, la săvârșirea din culpă de către o altă persoană a unei fapte prevăzute de legea penală se sancționează cu pedeapsa prevăzută de lege pentru fapta comisă cu intenție.* c) *Determinarea, înlesnirea sau ajutarea în orice mod, cu intenție, la săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, de către o persoană care comite acea faptă fără vinovăție, se sancționează cu pedeapsa prevăzută de lege pentru acea infracțiune*²¹.

¹⁸ L. Picotti, *L'élargissement des formes de préparation et de participation*, în Revue internationale de droit pénal, editor Érès, nr. 2007/3-4, (vol. 78), pp. 355-404. Sistemele de drept studiate de autor sunt Franța, Italia, Germania, Spania, Olanda, România, Polonia, Finlanda, Croația, Bosniac-Herțegovina, Ungaria, iar în toate se face distincția între instigator și complice, ca participanți alături de autor. [Online] la <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2014-3.htm>, accesat la 22.04.2021.

¹⁹ V. Pușcaș, *Noul Cod Penal Adnotat*, Editura Hamangiu, 2014, p. 128.

²⁰ În doctrină, unii autori, respectiv F. Strețeanu, D. Nițu, *Drept penal – partea generală*, vol. II, Editura Universul Juridic, București, 2018, p. 262, au opinat în sensul că: „în materia infracțiunilor neintenționate, atunci când toți cei implicați acționează din culpă, se impune utilizarea conceptului extensiv de autor iar nu a participației”.

²¹ Codul penal, Legea nr. 286/2009, publicat în M. Of. Partea I, nr. 757 din 12 noiembrie 2012.

Participația impropriă constituie aceea formă a pluralității ocazionale de făptuitori care există ori de câte ori o faptă prevăzută de legea penală a fost săvârșită de un număr mai mare de persoane în raport cu numărul minim necesar, cerut de lege sau de natura faptei, persoane care cooperează din punct de vedere obiectiv la comiterea acesteia și au o voință comună, însă nu lucrează de pe aceeași poziție psihică, nu au aceeași atitudine psihică, existând un element subiectiv eterogen. Astfel, persoanele implicate în săvârșirea faptei fie nu lucrează cu aceeași formă de vinovăție – unele cu intenție, altele din culpă, fie doar unele dintre ele lucrează cu vinovăție penală sub forma intenției iar altele fără vinovăție²².

Pentru separarea participanților infractori de făptuitorii care nu răspund penal și a participației propriu-zise de cea impropriă, instituția participației a fost definită nu prin referire la entitatea obiectivă, la fenomenul concret, adică la săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, aceasta fiind o realitate unică pentru toți făptuitorii, indiferent dacă fapta săvârșită în participație ar constitui infracțiune pentru autorul acelei fapte sau nu, ci prin referire la vinovăția fiecărui participant. Cu alte cuvinte, atitudinea psihică este diferită, fapta, în materialitatea ei fiind aceeași.

Cu ocazia elaborării Noului Cod Penal, legiuitorul nu a admis integrarea în sistemul nostru juridic a instituției autorului mediat, preferând menținerea soluției deja cunoscute a participației improprii²³. Cele două instituții au ca punct comun faptul că fapta autorului nu este infracțiunea intenționată, astfel cum se întâmplă în cazul participației proprii ci, în cazul ambelor instituții, o altă persoană este cea care controlează desfășurarea evenimentelor, acționând cu intenția de a produce urmarea tipică. Diferența esențială dintre cele două ipoteze este dată de locul rezervat autorului moral al faptei, respectiv de persoana din spatele autorului material. Dacă în majoritatea sistemelor legislative acesta este considerat autor mediat al faptei penale, în sistemul nostru de drept el își păstrează calitatea de participant sau, după caz, de coautor²⁴.

Profesorul George Antoniu a arătat că, atunci când o persoană săvârșește o faptă fără intenție, din culpă ori fără vinovăție, ca urmare a unei acțiuni de determinare executată de o persoană cu intenție, cel care a executat în mod nemijlocit fapta trebuie considerat autor imediat și ca urmare a circumstanțelor, el să fie nedeplisibil, iar cel care l-a instigat cu intenție să fie considerat autor mediat, plenarabil. Această teorie fost denumită teoria autorului mediat. Ea nu a fost împărtășită deoarece s-a apreciat că lipsa vinovăției executantului acțiunii nu poate duce la modificarea naturii activității instigatorului sau complicelui, care nu se poate converti în act de executare²⁵.

²² A se vedea: M.I. Mărculescu Michinici, M. Dunea, *Drept penal, Partea Generală*, Editura Hamangiu, București, 2017, p. 899; T. Toader ș.a., *Noul Cod Penal. Comentarii pe articole*, Editura Hamangiu, București, 2014, pp. 132-133.

²³ Expunerea de motive - Lege Codul Penal, p. 8, [Online] la <https://www.senat.ro/legis/PDF%5C2009%5C09L260EM.pdf>, accesat la 18.04.2021.

²⁴ V. Pușcaș, *op. cit.*, p. 128.

²⁵ G. Antoniu, în F. Strețeanu, Daniel Nițu, *op. cit.*, p. 253.

Având în vedere aceste aspecte, putem spune că instituția participației improprii regrupează un ansamblu de situații în care se regăsesc autoratul, coautoratul, instigarea și complicitatea, neintrând în această sferă actele de instigare sau complicitate comise din culpă, întrucât legiuitorul a ales opțiunea de a incrimina numai actele de participare săvârșite cu intenție. Așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, ar fi putut intra în sfera participației improprii și ipotezele în care participantul acționează din culpă sau fără vinovăție, iar autorul comite fapta cu intenție²⁶.

Este posibilă reținerea participației improprii nu doar în cazul pluralității ocazionale de infractori, așa după cum se întâmplă în majoritatea situațiilor din practica judiciară, ci și în ipoteza pluralității naturale. Mai mult, participația proprie la săvârșirea unei infracțiuni poate fi reținută atât în concurs real cu participația impropriu, când, de exemplu un infractor major ajută cu acte de complicitate doi autori, unul major și celălalt minor, pentru a săvârși fapte de furt, în împrejurări diferite, cât și în concurs ideal cu participația impropriu, spre exemplu, când un infractor major instigă cu aceeași ocazie, un infractor major și un infractor minor să sustragă bunuri de la mai multe persoane iar apoi să lovească polițistul care ar încerca să îi prindă.

Din analiza dreptului pozitiv se identifică două modalități ale participației improprii: modalitatea intenție-culpă și modalitatea intenție-lipsă de vinovăție.

Modalitatea intenție-culpă este prevăzută de art. 52 alin. (1) și (2) C. pen. (2009), unde sunt reglementate atât actele de coautorat cât și actele de instigare și complicitate. Această modalitate presupune că unul dintre coautori sau, după caz autorul, comite actele de executare din culpă, în vreme ce un alt coautor, respectiv instigator sau complice, acționează cu intenție. O parte a literaturii de specialitate a considerat că în structura acestei modalități poate intra numai o culpă fără prevedere²⁷.

În cadrul acestei modalități s-au reliefat formele coautoratului impropriu, instigații improprii și complicității improprii, pe care le vom analiza pe scurt, din punct de vedere al contribuției fiecărui participant.

În ceea ce privește coautoratul impropriu, acesta presupune că unul sau mai mulți coautori comite acte de executare cu intenție iar alții coautori săvârșesc aceste acte din culpă, cu condiția existenței unei legături subiective între toți coautorii. Deși, la prima vedere, poate părea lipsită de utilitate practică, având în vedere că răspunderea se va angaja oricum pentru infracțiunea intenționată în sarcina coautorilor care au acționat cu intenție, respectiv pentru o infracțiune din culpă pentru coautorii care au acționat din culpă, în situația în care fapta este incriminată și sub această formă de vinovăție, putem avea mai multe situații în care participația impropriu să fie utilă. Astfel, în lipsa unui coautorat impropriu, nu ar putea fi reținută circumstanța agravantă prevăzută de art. 77 lit. a) Noul Cod Penal

²⁶ C. Mitrache, C. Mitrache, *Drept Penal. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2019, p. 380.

²⁷ M. Basarab, V. Pașca, *Codul Penal comentat, vol I, Partea generală*, Editura Hamangiu, București, 2008, p. 380.

(săvârșirea faptei de trei sau mai multe persoane împreună) pentru coautorul/coautorii care au acționat cu intenție. Mai mult, se poate observa utilitatea reglementării în cazul infracțiunilor complexe, în care coautorul ce acționează cu intenție nu comite toate actele de executare necesare realizării tipicității faptei. În eventualitatea unei asemenea spețe, pentru a se putea reține infracțiunea complexă (de exemplu, furt prin violare de domiciliu), este necesar să fie avută în vedere întreaga activitate infracțională, întrucât, în lipsa uneia dintre faptele care intră în construcția infracțiunii complexe, nu s-ar mai putea reține o asemenea încadrare juridică.

Referitor la instigarea impropriă, aceasta se reține atunci când instigatorul acționează cu intenție iar autorul din culpă. Un exemplu aici poate fi situația în care X, dorind moartea lui Y, îi propune lui Z să facă o glumă, să ia o armă de pe masă și să simuleze că îl împușcă pe Z. Acționând în acest fel și fără a verifica arma în prealabil, în eventualitatea în care se va produce moartea lui Y, în sarcina lui X se va reține participație impropriă sub forma instigării la infracțiunea de omor, în timp ce în sarcina lui Z se va reține ucidere din culpă²⁸.

Complicitatea impropriă, în modalitatea intenție-culpă se are în vedere atunci când complicele acționează cu intenție iar autorul comite fapta din culpă. Pentru a putea reține însă această modalitate, este necesar ca actul de complicitate să nu îmbrace forma unei promisiuni anterioare sau concomitente cu producerea faptei, căci în situația de favorizare, aceasta implică faptul că își asumă comiterea unei infracțiuni distințe, cea de favorizare, și nu o complicitate impropriă.

Modalitatea intenție-lipsă de vinovăție este prevăzută de art. 52 alin. (1) și (2) C.pen.(2009) și există atunci când unul dintre coautori sau autorul comite acte de executarea fără vinovăție, în timp ce alții coautori sau instigatorul ori complicele acționează cu intenție. Privind această modalitate, s-a pus problema ce reprezintă fapta săvârșită fără vinovăție, în condițiile în care actuala reglementare face o distincție între imputabilitate și vinovăție. Referirea din textul legal la „lipsă de vinovăție” nu are în vedere doar existența acesteia în sens restrâns, ci și neimputabilitatea, noțiunea de vinovăție din art. 52 Cod penal având un sens larg, ce înglobează două dintre trăsăturile generale ale infracțiunii prevăzute la art. 15 Cod penal – vinovăția propriu-zisă și imputabilitatea. În majoritatea cazurilor în care avem incidentă această formă de participație, autorul acționează fie sub imperiul unei constrângeri, fie se află în eroare cu privire la caracterul penal al faptei pe care o săvârșește, fie autorul este o persoană cu vîrstă sub 14 ani care nu răspunde penal²⁹.

Așa cum am arătat, o asemenea modalitate de săvârșire a infracțiunilor nu este lipsită de utilitate, întrucât, în lipsa calificării unor acte de participare drept coautorat, chiar dacă unii dintre coautori nu răspund penal, nu s-ar putea reține fapta în sarcina celor care răspund penal. Aceleași argumente de drept subzistă și

²⁸ Un exemplu similar, raportat la fapta de bigamie, în: Vintilă Dongoroz ș.a., *op. cit.*, p. 238.

²⁹ M. Udroiu, *Drept penal. Partea generală*, ed. a 6-a, Editura C.H.Beck, București, 2019, p. 376.

cu privire la reținerea circumstanței agravante dată de participarea a trei sau mai multe persoane împreună, cât și în ipoteza infracțiunii complexe³⁰.

Raportându-ne la legea anterioară din anul 1968, Noul Cod Penal a preluat și completat reglementarea cu privire la situația coautorului, ca un alt participant la săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, în termenii: *Săvârșirea nemijlocită, cu intenție, de către o persoană a unei fapte prevăzute de legea penală la care, din culpă sau fără vinovătie, contribuie cu acte de executare o altă persoană se sancționează cu pedeapsa prevăzută de lege pentru fapta comisă cu intenție*³¹. Această adăugare se justifică, dar nu în raport cu reglementarea participației potrivit Noului Cod Penal, conform căruia coautorii sunt participanți la infracțiune, ci pentru că în cazul coautoratului există mai multe persoane care săvârșesc nemijlocit fapta, fiecare putând acționa cu o formă diferită de vinovătie³². Impropriu denumit coautorat, această formă de participație penală la comiterea aceleiași fapte materiale nu însemnă și comiterea aceleiași infracțiuni, deoarece autorul care acționează cu intenție se sancționează cu pedeapsa prevăzută de lege pentru fapta comisă cu intenție, pe când autorul care acționează din culpă, va fi pedepsit pentru o altă infracțiune, săvârșită din culpă³³.

Sub aspect sancționator, legiuitorul actual a stabilit următorul mecanism: în cazul modalității intenție-culpă, coautorul, complicele ori instigatorul care acționează cu intenție va răspunde pentru infracțiunea intenționată, în timp ce autorul ori coautorul care a acționat din culpă va răspunde pentru infracțiunea din culpă, în măsura în care fapta este incriminată și cu această formă de vinovătie, iar dacă fapta este incriminată numai cu forma de vinovătie a intenției, el nu va răspunde penal. În cazul modalității intenție-lipsă de vinovătie: coautorul, complicele și instigatorul care a acționat cu intenție va răspunde pentru infracțiunea intenționată, în timp ce autorul sau coautorul care a acționat fără vinovătie, nu va răspunde penal.

Cu privire la modalitatea intenție-culpă, în doctrină s-au evidențiat două opinii: pe de o parte s-a considerat că în această modalitate nu operează sistemul parificării pedepselor ci sistemul diversificării, întrucât, practic, participanților nu le este aplicabilă nici aceeași încadrare juridică a faptei și, prin urmare, nici aceeași pedeapsă³⁴, iar pe de altă parte, întrucât între participanți există o legătură subiectivă, atunci când vorbim despre aplicarea sancțiunii în limitele prevăzute de lege pentru autor, înțelegem, de fapt, limitele pedepsei prevăzute pentru fapta tipică săvârșită de autor, cu luarea în considerare a formei de vinovătie³⁵. Înțelegem

³⁰ *Idem*, p. 456.

³¹ Art. 52 alin. (1) Codul penal, Legea nr. 286/2009, M.Of. Partea I, nr. 757 din 12 noiembrie 2012.

³² I. Pascu, în G. Antoniu, T. Toader (coord.), *Explicațiile Noului Cod Penal*, vol. I, Editura Universul Juridic, București, 2014, p. 579.

³³ V. Pașca, *Drept penal. Partea Generală*, ed. a IV-a, Editura Universul Juridic, București, 2015, p. 385.

³⁴ I. Pascu, în G. Antoniu, T. Toader (coord.), *op. cit.*, p. 579.

³⁵ F. Streleanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 269.

să achiesăm la cea de-a două opinie, în sensul în care, deși participanților nu le este aplicabilă aceeași încadrare juridică, în fapt, ei sunt sancționați pentru aceleași acte materiale componente ale aceleiași infracțiuni.

În cazul modalității intenție-lipsă de vinovătie: coautorul, complicele și instigatorul care au acționat cu intenție vor răspunde pentru infracțiunea intenționată, în timp ce autorul sau coautorul care a acționat fără vinovătie, nu va răspunde penal.

4. Participația impropriă cu referire la minori

Formele participației improprii descrise mai sus, precum și modalitățile sale sunt aplicabile și în cazul minorilor. În acest sens putem reține că, în sarcina oricărei persoane, care răspunde penal, se poate avea în vedere forma de vinovătie a intenției sau a culpei. Referitor la forma de vinovătie a culpei, în eventualitatea în care, în urma expertizei psihiatricice s-a stabilit că minorul răspunde penal, pentru a reține o formă a culpei trebuie să se facă analiza acestei forme de vinovătie, astfel cum este reglementată la art. 16 alin. (4) lit. a) și b) Cod penal. În situația în care, în sarcina minorului se poate stabili o obligație în legătură cu activitatea care a dus la comiterea infracțiunii, dar și o posibilitate de prevedere, desigur că se poate reține forma de vinovătie a culpei, în ambele sale modalități, forma de vinovăției nefind condiționată de minorat sau majorat. În sarcina minorului se poate reține participație improprie și în situația în care el este cel care instigă sau ajută cu acte de complicitate la săvârșirea infracțiunii.

Chiar dacă, în cazul minorilor legea reglementează ambele modalități, din punct de vedere practic s-a observat că, în majoritatea cauzelor este incidentă modalitatea intenție-lipsă de vinovătie, în cazul în care unul dintre participanți, fiind minor, nu răspunde penal, având vîrstă sub minimul cerut de lege.

Persoanele minore care comit fapte prevăzute de legea penală au parte de un regim special al reglementării incriminatorii, deoarece, deși aparent, minorii pot avea abilitățile necesare săvârșirii de infracțiuni, aceștia nu își pot da seama, de multe ori, de urmările faptelor lor, mai ales din cauza vîrstei reduse. Tocmai de aceea, legiuitorul a considerat necesar să impună limite în răspunderea penală ce se angajează în cazul minorilor. Astfel, până la vîrstă de 14 ani există o prezumție absolută potrivit căreia minorul nu răspunde penal, între 14-16 ani există o prezumție relativă de nerăspundere, cu excepția situației în care se reține discernământul minorului, iar între 16-18 ani s-a stabilit o prezumție de existență a discernământului și de atragere a răspunderii penale.

Orientarea legiuitorului în noua reglementare către asigurarea unei protecții sporite a minorilor rezultă și din conținutul art. 77 lit. d) Cod penal unde este incriminată sub forma unei circumstanțe *aggravante săvârșirea infracțiunii de către un infractor major împreună cu un minor*. Prin natura sa, această circumstanță gravantă presupune existența participației penale, ce poate lua forma de coautorat, de instigare, de complicitate concomitantă ori anterioară săvârșirii faptei, fiind necesară existența unei înțelegeri, ce decurge din folosirea cuvântului „*împreună*”, iar ca formă de vinovătie, dată fiind rațiunea incriminării, aceasta

poate exista doar în cazul infracțiunilor care presupun forma de vinovătie a intenției³⁶.

În cazul participației improprii, în special în modalitatea intenție – lipsă de vinovătie, apare cu atât mai importantă reținerea acestei circumstanțe agravante cu cât, în această situație minorul nici nu răspunde penal, din cauza vârstei reduse, apărând ca necesară o înăsprire a tratamentului sancționator aplicabil unui infractor major în situația în care atrage în câmpul infracțional un minor³⁷.

Într-o decizie a Curții de Apel Craiova s-a reținut că „rațiunea instituirii acestei agravante este dublă. Pe de o parte, s-a urmărit a-i feri pe minori de a fi antrenați în activități infracționale, iar pe de altă parte, s-a avut în vedere că atragerea minorilor în săvârșirea de infracțiuni relevă un grad de pericolozitate ridicat al infractorilor majori. Agravanta este incidentă atât în caz de participație (proprie sau improprie), cât și în cazurile pluralității naturale. Fiind în prezența participației improprii, această agravantă se aplică indiferent dacă minorul este tras la răspundere penală. Incidenta agravantei nu este condiționată, în cazul participației, nici de calitatea de autor, instigator sau complice, nici de numărul participanților, fiind necesar ca cel puțin unul dintre ei să fie minor”³⁸.

5. Aspecte de ordin criminologic în comportamentul minorilor

Infracționalitatea în rândul minorilor și tinerilor reprezintă la momentul actual un fenomen social amplu, cu o mare răspândire, constituind o problemă majoră cu care se confruntă societatea modernă.

Tratamentul penal prevăzut pentru minori a evoluat în reglementarea penală națională, de la aplicarea unor pedepse, astfel cum erau prevăzute și pentru infractorii majori, la măsuri educative, stabilite în scopul asigurării unui mediu de corectare a tendințelor infracționale. S-a conturat o vizuire nouă asupra factorilor care conduc la un comportament deviațional al minorilor, fiind necesar să se stabilească cauza acestui comportament și motivele care stau la baza comiterii unei infracțiuni de către un minor.

În plus, s-a observat că aplicarea unor pedepse cu caracter coercitiv nu are efectul de a corecta conduită minorului, motiv pentru care legiuitorul a trecut la stabilirea unor măsuri care să corijeze comportamentul minorului prin supravegherea și îndrumarea sa. În eventualitatea în care este atrasă răspunderea penală a unui minor, organele judiciare, înainte de a decide asupra măsurilor care se impun a fi aplicate, pentru a stabili cea mai bună metodă de corecție a infractorului minor, au posibilitatea de a dispune ca Serviciul de probații să întocmească un referat de evaluare, prin al căruia conținut să se observe carențele

³⁶ F. Streleanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 265.

³⁷ Curtea de Apel Ploiești, dec. nr. 3009 din 9 septembrie 2011, [Online] la www.portaljust.ro, accesat la 18.04.2021.

³⁸ Curtea de Apel Craiova, dec. pen. nr. 1796 din 5 decembrie 2016, [Online] la www.rolii.ro, accesat la 18.04.2021.

procesului de dezvoltare armonioasă a minorului, mediul familial, perspective de evoluție în privința acestuia și posibila corijare a atitudinii sale pe viitor.

Acest mecanism de sprijin în activitatea judiciară este reglementat în articolul 506 din Codul procedură penală(2010)³⁹ și articolul 116 din Codul penal (2009). Astfel, după punerea în mișcare a acțiunii penale, organul de cercetare penală sau procurorul pot dispune efectuarea unui referat de evaluare de către consilieri specializați din cadrul Serviciului de probațiune. Referatul nu se poate întocmi față de minorul care are calitatea de suspect. În cursul urmării penale, referatul de evaluare este facultativ, iar în eventualitatea în care este incomplet, organul de urmărire penală ori instanța pot solicita serviciului de probațiune completarea acestuia. În cursul judecății instanța este obligată⁴⁰ să dispună efectuarea referatului de evaluare de către Serviciul de probațiune de pe lângă tribunalul în a cărei circumșcripție își are locuința minorul. În situația în care efectuarea referatului de evaluare a fost solicitată în cursul urmăririi penale, disponerea unui nou referat de către instanță este facultativă.

Sub aspectul naturii sale, referatul de evaluare este un document oficial, întocmit de către consilierul de probațiune la cererea organului de urmărire penală ori a instanței de judecată, și reprezintă un instrument consultativ și de orientare în luarea deciziilor penale. Acesta constituie principalul mod prin care serviciile de probațiune furnizează organelor judiciare date privind persoana inculpatului, din perspectivă psihico-socială. Referatul de evaluare reprezintă practic o extensie a activității organului de urmărire penală într-un domeniu specializat, fiind întocmit de persoane cu cunoștințe în domeniul psihologiei și sociologiei. Astfel, organul de urmărire penală ori instanța aduc la cunoștință consilierului de probațiune cât mai clar aspectele pe care le urmăresc prin întocmirea referatului, pe care să se bazeze la luarea unei măsuri și individualizarea acesteia, iar consilierul de probațiune trece la întocmirea documentului, prin urmărirea cerințelor specifice solicitate de procuror sau judecător. Deși poate fi întocmit și pentru infractori majori, acest instrument juridic este folosit cu precădere pentru minori.

Referatul de evaluare are caracter consultativ și este în prezent o probă administrată în mod obligatoriu în cauzele cu minori. În ansamblul probator, referatul de evaluare nu are o poziție privilegiată, fiind apreciat în coroborare cu celelalte probe de la dosar. De aici derivă faptul că, procurorul ori instanța de judecată nu sunt ținuți să dispună în cauză întocmai măsura propusă de consilierul de probațiune. Din ansamblul probelor administrate, inclusiv ținând cont de informațiile prezентate în referat, organul judiciar poate stabili care este cea mai bună măsură pentru a ajuta minorul să se reintegreze în societate prin corectarea comportamentului deviant.

³⁹ Codul de Procedură Penală din 1 iulie 2010, (Legea nr. 135/2010), M. Of. nr. 486 din 15 iulie 2010.

⁴⁰ Art.506 alin. (1)¹, introdus prin Legea nr. 284/2020 privind modificarea și completarea Legii nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală, M.Of. nr. 1201 din 9 decembrie 2020.

Potrivit unui studiu efectuat de către Serviciul de probațiune de pe lângă Tribunalul Vrancea⁴¹ privind impactul referatului de evaluare în individualizarea pedepsei și utilitatea acestuia în procesul penal s-a evidențiat că, deși organele judiciare dispun întocmirea referatelor de evaluare, în număr redus acestea au aplicat măsurile propuse de consilierul de probațiune. În soluționarea cauzelor, magistrații s-au folosit cu precădere de datele ce caracterizează persoana inculpatului minor privind personalitatea acestuia, dezvoltarea intelectuală și morală, mediul de proveniență. Întocmirea unui referat de evaluare se realizează printr-un număr de întrevederi pe care consilierul de probațiune le are cu inculpatul minor, cu membrii familiei și alte persoane apropiate care pot oferi informații despre comportamentul său.

Având în vedere ca minorii nu răspund penal până la vîrstă de 14 ani, în practică am putut observa o tendință a infractorilor majori de a se folosi de infractori minori ce au vîrste sub cea legală care atrage răspunderea penală, mai ales în cazul furturilor din locurile aglomerate, dar și a celorlalte categorii de minori, tocmai datorită situației acestora de a fi percepute ca persoane ce trebuie protejate de societate și chiar inocente. Urmare acestui fenomen, pentru a spori protecția minorilor, persoane într-o stare vădită de vulnerabilitate, legiuitorul a reglementat prin art. 77 lit. d) Cod penal circumstanța agravantă a săvârșirii unei infracțiuni de către un infractor major, dacă aceasta a fost comisă împreună cu un minor, la care ne-am referit anterior.

Transformările sociale din ultimele decenii au adus elemente noi de ordin criminologic în comportamentul minorilor, și în general în privința atitudinii lor, observându-se o ușoară adaptare la condițiile de trai dezvoltate din societate, acestea, la rîndul lor modificându-le în parte comportamentul.

Criminalitatea a evoluat odată cu accesul larg la informații și la noile tehnologii, la care minorii s-au adaptat foarte repede, și astfel infractorii minori au trecut de la săvârșirea unor fapte penale simple, la infracțiuni cu o modalitate de săvârșire complexă, folosindu-se în special de mijloace tehnice și informatiche. În plan general, s-a trecut de la infracțiunile considerate minore (de furt, de exemplu) la infracțiuni realizate prin intermediul internetului, o mare pondere având-o folosirea rețelelor sociale.

Odată cu apariția mijloacelor de comunicare la distanță, arealul comiterii infracțiunilor pentru minori s-a mărit atât cantitativ, în sensul că nu au mai fost limitați la comunitatea din care făceau parte, întrucât a intervenit posibilitatea să fie în contact facil cu un număr mare de oameni, cât și calitativ, infracțiunile comise fiind în special din sfera celor patrimoniale. Întrucât rețelele de socializare oferă anonimatul persoanei și locul unde se află, folosirea lor a dus la mutarea fenomenului infracțional în mediul on-line, devenind mult mai ușor contactul cu potențiale victime.

⁴¹ C. Costandache, I.M. Burdușa, G. Moise, I. Vlase (Serviciul de Probațiune de pe lângă Tribunalul Vrancea), *Impactul referatului de evaluare în individualizarea pedepselor. Studiu de caz*, [Online] la www.juridice.ro , accesat la 19.04.2021.

Studiul întreprins a evidențiat și faptul că delincvența juvenilă a evoluat alături de infracțiunile comise de majori, minorii copiind metode de săvârșire a faptelor de la infractorii majori. Spre exemplu, infracțiunile de înșelăciune au devenit mult mai ușor de comis prin intermediul internetului, mai ales prin site-ul ce promovează comerțul, iar infracțiunile de șantaj s-au mutat pe rețele de socializare și vizau viața personală a victimei.

Din punct de vedere psihic și criminologic, am putut observa o tendință a minorilor de a săvârși infracțiuni fiind convinși că, din cauza vârstei reduse, nu răspund penal, și astfel, sunt scutiți de a mai suporta rigorile legii penale. În opinia noastră această percepție a minorilor este deficitară, deoarece expunerea unui copil de la vârste reduse la mediul infracțional generează schimbări în comportamentul acestuia, făcându-l pretabil pe viitor la comiterea unor fapte al căror pericol social îl ignoră. Am observat, cu ocazia audierii minorilor, faptul că obținerea unor folioase materiale din săvârșirea infracțiunilor, cât și starea de a se afla sub protecția unor adulți percepți ca persoane influente în mediul lor, era percepție ca un avantaj net, care ducea la ignorarea unei eventuale răspunderi penale. Pe de altă parte, începând cu momentul în care au răspuns penal, mulți dintre ei nu s-au mai putut disocia de săvârșirea faptelor penale, motiv pentru care comportamentul infracțional a ajuns să fie perpetuat, devenind obișnuință.

În majoritatea cazurilor minorii recunosc săvârșirea faptelor penale, atât în cursul urmăririi penale, cât și în instanță și regretă fapta comisă, fiind nevoiți să suporte însă rigorile unui proces penal. Considerăm că, nu întotdeauna ei și înțeleg gravitatea faptelor, iar recunoașterea și regretul nu reprezintă și o conștientizare a faptului că pe viitor trebuie să își schimbe conduită.

Privind din perspectivă socială, factorii care favorizează un comportament infracțional au rămas în principiu aceeași, apărând și o serie de factori ce țin de libertatea de mișcare a persoanelor și noile forme de socializare. Dintre acești factori, enumerați în ordinea frecvenței lor, în dosarele aflate pe rolul Judecătoriei Craiova, amintim, în primul rând, lipsa unui control parental dat de mediul familial din care provine minorul, de cele mai multe ori, minorul fie nu are părinți și a rămas la rude, ori a fost instituționalizat, fie părinții nu și-au asumat responsabilitatea creșterii lui, astfel că acesta a ajuns să fie crescut de bunici sau alte rude. În astfel de cazuri minorii săvârșesc fapte penale pentru a atrage atenția asupra lor, pentru „a conta” în ochii altor persoane, sau ca obișnuință, „pentru că nu au altceva mai bun de făcut”, acest mod de trai considerându-l firesc și potrivit lor.

În al doilea rând sunt situațiile în care părinții au plecat în străinătate și au lăsat copiii în grija altor persoane, situație în care au devenit dese cauzele în care copiii săvârșesc infracțiuni tocmai pentru a-și aduce părinții acasă. Ei au aflat că în situații similare, părinții au venit acasă când au auzit că, copiii lor au fost chemați la poliție, la parchet sau în instanță și astfel, pentru a grăbi venirea părinților acasă, acești minori comit fapte penale. În această situație, considerăm că statul trebuie să intervină, pentru a susține, în primul rând moral și educativ acești copii, care altfel nu ar fi predispuși să comită fapte penale.

În al treilea rând observăm lipsa de comunicare din partea părinților, fie datorită programului de muncă, fie datorită educației precare a acestora și vulnerabilitatea minorilor la influența anturajului, în cadrul căruia sunt promovate și assimilate tendințe cu caracter „rebel”. Se observă dorința minorilor de apartenență la un grup din nevoie de socializare și de apreciere din partea grupului, chiar dacă, de multe ori, minorul analizat nu împărtășește obiceiurile grupului, nu participă la acțiunile lui, dar este mulțumit de faptul că este în dialog cu alții de vârstă lui, care îi dau atenție.

În al patrulea rând se remarcă starea socială și materială a părinților; un caz aparte îl reprezintă minorii care au părinții plecați în străinătate și care au rămas în grija bunicilor ori a altor rude care fie nu manifestă interes pentru copil fie copilul nu îi ascultă, acești minori având tendința de asociere în grupuri predispuse la a săvârși fapte penale. În cadrul interacțiunii cu minorii, am putut observa că unii dintre ei săvârșesc infracțiuni tocmai pentru a se conștientiza prezența lor și, în special, pentru a-și determina părinții să revină acasă, atât timp cât, în cauze similare, când părinți au luat la cunoștință de faptul că minorul a fost adus în fața organelor judiciare, atunci aceștia s-au întors în țară și au reluat o legătură strânsă cu copilul. Această situație este considerată îngrijorătoare întrucât, am putut observa că devine un motiv des invocat de inculpații minori. Din punct de vedere material, lipsa posibilităților materiale ale minorului și ale familiei din care provine, a ajuns să genereze o倾ință către săvârșirea infracțiunilor patrimoniale prin care minorii suplinească această stare și se prezintă ca un copil cu bani.

Referitor la aspectele de ordin procedural ce privesc întreaga derulare a procesului penal în cauzele cu minori, deși reglementarea actuală acordă o protecție sporită minorilor, considerăm că audierea suspectului/ inculpatului minor ar trebui să fie desfășurată numai în prezența unui avocat și a unui psiholog care să asigure o comunicare cât mai bună, adaptată la nivelul de înțelegere al minorului. De asemenea, audierea ar putea să se desfășoare și în prezența unei persoane în care minorul are încredere, ceea ce permite o mai bună comunicare și este în interesul aflarei adevărului în cauza cercetată.

Deși este o realitate de netăgăduit că minorii comit infracțiuni, scopul procesului penal desfășurat împotriva unui minor trebuie să păstreze ideea de corectare a conduitei lui și trebuie adaptat la dezvoltarea sa psihică și fizică, nefiind necesar ca derularea procesului să devină o experiență traumatizantă. Este mult mai important ca minorul să înțeleagă gravitatea faptelor sale și consecințele săvârșirii infracțiunilor asupra viitorului său. Pe de altă parte, apreciem că anumite prevederi din Codul de Procedură Penală care au ca rol protecția participanților în proces, respectiv dispozițiile privind audierea victimelor vulnerabile pot fi aplicate și în cazul infractorilor minori, în sensul în care aceștia ar trebui să fie aduși în fața organelor judiciare de cât mai puține ori posibil.

Din analiza referatelor de evaluare întocmite în cauzele penale cu minori s-au identificat drept factori negativi, declanșatori ai unei conduite deviantă: supravegherea deficitară din partea familiei, anturajul, capacitatea redusă de a anticipa consecințele acțiunilor sale, debutul infracțional timpuriu, consumul de

droguri ori etnobotanice, acesta din urmă fiind favorizat și de creșterea nivelului de trai al familiilor, iar copiii au avut acces la sume din ce în ce mai mari de bani, precum și dezincriminarea consumului de droguri pentru sine, majorii încrăndându-i pe minori că nu vor fi sanctionați în această situație.

Studiul referatelor de evaluare întocmite în cauzele cu minori, aflate pe rolul Judecătoriei Craiova, ne permite să observăm că ele prezintă o schemă de lucru, consilierii de probațiune urmărind mai mulți factori în analiza psihosocială a minorilor evaluați, respectiv: mediul familial, relația minorului cu părinții și ceilalți membri ai familiei; atitudinea minorului cu privire la faptă (dacă acesta își asumă fapta/faptele reținute în sarcina sa, perspective de viitor); anturajul minorului și influența asupra comportamentului (prietenii și colegii de școală); tendința de a consuma alcool/ droguri.

Referatele de evaluare urmăresc aceeași structură și au conținut complex, care înglobează inclusiv date ce se regăsesc într-o anchetă socială, întrucât se realizează o scurtă analiză a locuinței minorului și a celorlalți membri ai familiei cu care locuiesc, a veniturilor familiei, a conduitei sale și a relației cu ceilalți membri ai familiei.

În capitolul referitor la „date privind persoana”, consilierii de probațiune fac o evaluare a persoanei minorului, urmărind: comportamentul minorului, comunicarea și/ sau exprimarea minorului, raportarea la fapta reținută. În continuare, se realizează o analiză a locuinței minorului (suprafața, persoanele care locuiesc, dotări), veniturile familiei și situația școlară a minorului vizat. În acest sens, am putut observa tendința ca, în situația în care există la dosar un referat de evaluare, instanța să nu se mai dispună efectuarea unei anchete sociale privitoare la minor întrucât informațiile conținute în referat fac lipsită de utilitate administrarea probei cu anchetă socială.

Redăm, cu titlu de exemplu, din conținutul unui referat de evaluare întocmit în cauza penală privind pe inculpatul minor N.C. „minorul N.C. nu are un grup de prieteni, iar din dorința de a avea alături tineri de aceeași vîrstă, s-a apropiat de ceilalți inculpați, în urmă cu doi ani, tineri alături de care nu avea preocupări comune, astfel cum reiese și din declarația minorului (ei jucau jocuri de noroc, eu nu fac aşa ceva, mergeam cu ei în oraș, însă nu eram foarte apropiati). Minorul N.C. este un Tânăr dornic de socializare, însă nu are prieteni, odată pentru că s-a mutat din cartierul unde a crescut și locuiește într-o zonă unde nu are tineri de vîrstă sa, iar pe de altă parte, din discuțiile purtate cu el s-a dedus că la școală, colegii săi au deja grupuri formate și acceptă cu greu un nou membru. În urma discuțiilor purtate, minorul a arătat regret sincer al faptei, și-a asumat fapta săvârșită, pe care a motivat-o ca fiind un impuls de moment”⁴².

Cu privire la administrarea anchetei sociale, în practică se observă că instanța dispune această probă, de regulă la solicitarea reprezentantului Ministerului Public sau din oficiu, doar în măsura în care referatul de evaluare este incomplet și nici nu s-a putut proceda la completarea lui, ori dacă referatul de

⁴² Sentința penală nr. 2394/2016, Judecătoria Craiova, definitivă, nepublicată.

evaluare lipsește de la dosar, proba nefiind administrată la urmărirea penală din cauza neprezentării minorului. Uneori, în raport de complexitatea cauzei se dispune și efectuarea unui raport psihologic de către reprezentanții Direcției Generale de Asistență Socială și Protecție a Copilului. În realizarea acestor lucrări, reprezentanții D.G.A.S.P. C. se deplasează întotdeauna la locuința minorului, observă în mod nemijlocit condițiile de trai și poartă un dialog cu membrii familiei, cu vecinii dacă este cazul, întocmind o lucrare ce reflectă o cercetare pe teren a condițiilor de viață ale minorului.

Văzând particularitățile efectuării anchetei sociale, cu privire la întocmirea referatului de evaluare criticăm împrejurarea că reprezentanții Serviciului de probațiune nu se deplasează pentru a verifica situația efectivă, analiza întocmindu-se după datele prezentate de persoanele cu care consilierii au avut întrevederi. În capitolul „surse de informații” sunt trecute întrevederi cu minorul ori membri de familie, care au loc la sediul Serviciului de probațiune, folosindu-se și baze de date naționale în diverse domenii și dosarele penale puse la dispoziție de organele judiciare.

Pe de altă parte, în condițiile modificării legi, referatul de evaluare este în prezent obligatoriu în cauzele penale cu minori și considerăm că ar fi potrivit ca acest document să fie întocmit încă din cursul urmăririi penale, la o dată cât mai apropiată de audierea minorului, pentru a evita situațiile în care judecătorii sunt nevoiți să constate imposibilitatea efectuării referatului, urmare lipsei acestuia din domiciliu.

În concluziile referatului de evaluare, raportat la datele prezentate și analizarea riscului de săvârșire a unor infracțiuni, consilierul de probațiune face propuneri motivate cu privire la măsurile educative privative sau neprivative de libertate pe care le consideră a fi cele mai potrivite pentru corijarea comportamentului, putând totodată să propună și alte obligații complementare măsurii principale care ar putea fi aplicate de către instanță, cum sunt obligația de a se prezenta la Serviciul de Probațiune la date anume stabilite de instanță, obligarea la continuarea cursurilor școlare. Atribuțiile Serviciului de probațiune sunt expres arătate de prevederile art. 506 alin. (4) Cod procedură penală (2010). În practică se observă că propunerile formulate de Serviciul de probațiune, bazate doar pe datele consemnate în referat, nu sunt însușite întotdeauna de instanță, întrucât în momentul aplicării unei măsuri, judecătorul se sprijină pe mai multe elemente de apreciere, atât sub aspect juridic cât și cu privire la persoana minorului, inclusiv observații pe care le-a făcut nemijlocit relativ la conduită acestuia pe parcursul derulării procesului. Din aceste motive, măsura dispusă de instanță poate fi diferită față de cea propusă în referat.

Așadar, referatul de evaluare este un punct de sprijin în aprecierea unei măsuri ce pare să fie potrivită pentru corijarea conduitei minorului. Ca în orice proces, și în cauzele penale cu minori, hotărârea este pronunțată de judecător, în baza legii și cu aplicarea criteriilor generale de individualizare a pedepsei, astfel cum sunt prevăzute de art.74 Cod penal (2009), a circumstanțelor de majorare ori de reducere a pedepsei prevăzute de legea penală, cu raportare la cauza dedusă

judecății. Ca atare, instrumentul probator analizat de noi rămâne a fi apreciat în ansamblul probelor administrate în cauză, fără a avea un loc privilegiat.

Cu privire la aspectele de ordin criminologic, cauzele studiate de noi au relevat faptul că interacțiunea minorilor cu organele de urmărire penală a avut caracter de prevenție secundar, în sensul că o mare parte dintre tineri nu au mai săvârșit ulterior alte fapte, înțelegând consecințele grave ale sanctiunii penale și specificul procedurii legale.

In activitatea de urmărire penală, un rol important îl au organele de poliție și în particular poliția de proximitate, întrucât polițiștii de sector sunt în strânsă legătură cu comunitatea și ei pot să culeagă și să transmită datele necesare instrumentării cauzei. De regulă, în cazul unei infracțiuni săvârșită de un minor, polițistul oferă informații despre comunitatea în care trăiește minorul, folosind atât discuțiile directe cu acesta și membrii familiei, cât și rapoartele informative. Poliția de proximitate va păstra legătura cu inculpații minori și cu familiile acestora, întrucât după pronunțarea hotărârii de condamnare ea are atribuția verificării măsurilor educative dispuse de instanță.

Dincolo de dispozițiile Codului penal și ale Codului de procedură penală, pornind de la ideea că minorul este oglinda mediului din care provine, în practică am încercat să abordăm problematica comportamentului delicien al minorilor începând cu identificarea cauzelor și motivelor care au dus la săvârșirea infracțiunii, mijloacele și metodele folosite, întrucât doar cunoașterea lor ne permite să evaluăm care sunt cele mai adecvate măsuri pentru a stopa acest comportament și a preveni alte fapte penale.

De multe de ori am observat că acești tineri se simt neînțeleși de către cei din jur, neapreciați și astfel recurg la săvârșirea unor fapte penale. Când au ajuns în fața organelor judiciare, înțelegând că vor suporta consecințele unor sanctiuni penale, am observat că regretă cele săvârșite și au cerut clemență și o a doua șansă, posibilitatea de a arăta că pot fi cetăteni cu o conduită normală în societate. De asemenea, am observat că minorii trimiși în judecată au apelat la mijloace legale care pot să le ușureze situația juridică și reducerea pedepsei aplicată, cum sunt recunoașterea îvinuirii ori încheierea unui acord de recunoaștere a vinovăției. Considerăm că ei au înțeles faptul că la alegerea unei măsuri educative, instanța are în vedere și atitudinea de recunoaștere a faptei, și de aceea au uzat de procedurile care le-au fost vădit favorabile.

Plecând de la premisa că în fața organelor judiciare avem practic un copil, care la rândul său are un viitor în care trebuie să i se acorde șansa să realizeze și el ceva bun în viață, considerăm că în derularea procesului penal este mai util să nu ne limităm la abordarea clasică a investigării infracțiunilor și este de preferat să acordăm un rol mai mare instrumentelor specifice în cauzele cu minori, cum sunt consilierii de probațiune și asistenții sociali, folosind expertiza acestora sub aspect psihologic, iar pe de altă parte considerăm foarte important dialogul cu părinții sau persoanele în îngrijirea căror se află acești tineri.

Cum, în multe cazuri am observat că faptele penale erau corelate cu lipsa educației și a mijloacelor materiale, credem că instanța de judecată este bine să

impună minorului obligația de a urma un curs de formare profesională sau un curs de pregătire școlară. Chiar dacă astfel de dispoziții au fost aplicate în multe dosare, situația pandemică din ultimul an ne-a arătat că există în aceste împrejurări și imposibilitatea de a urma cursurile, datorită lipsei mijloacelor. Trecea învățământului în mediul on-line a lăsat minorii din familiile defavorizate fără posibilitatea de a participa la cursuri, din cauza lipsei mijloacelor tehnice. Deși s-a încercat acoperirea acestor lipsuri, fie prin apelarea la serviciul de probațiune pentru a oferi o alternativă minorului la cursurile on-line, fie prin apelarea la autoritățile locale pentru a vedea dacă sunt în derulare programe de sprijin pentru familiile defavorizate, în toate cazurile s-a constatat imposibilitatea derulării programelor. Revenirea la viața normală este singura soluție și pentru urmarea efectivă a cursurilor școlare sau de pregătire profesională dispuse de instanță.

6. Concluzii

Concluzionând, putem spune că participația impropriu, indiferent de formele sale este des întâlnită în practică, fiind reglementată în epoca modernă în sistemul român de drept, iar legea în vigoare corespunde complexității și specificului său, atât ca mod de prevedere a instituției însăși, cât și sub aspect sancționator.

În cazul participației improprii cu unul dintre făptuitori minor, instrumentele de drept procesual și sistemul sancționator corespund realității conform căreia cauzele cu minori impun o tratare specială, iar după cum s-a evocat în cuprinsul studiului, organele judiciare țin cont efectiv de aceasta în actul de aplicare a legii.

Evoluția social-economică a societății din ultimii ani, aflată sub influența accesului la noile tehnologii și libera circulație a persoanelor a adus unele modificări în comportamentul delincvent al minorilor, observând pe de o parte rapidă lor adaptare la noile realități, dar și tendința folosirii lor de către majori în noile câmpuri infracționale, date de comerțul electronic și tranzacțiile bancare. Studiul întreprins a evidențiat și faptul că autoritățile statale trebuie să ia măsuri adecvate în privința suplinirii absenței părinților de acasă, în cazul plecării lor la muncă în altă țară, întrucât copiii din aceste familii au devenit foarte vulnerabili, trăind mari traume și ajung să comită fapte penale, chiar și numai pentru a-i readuce pe părinte acasă.

Dincolo de starea de infracționalitate, prezintă în orice societate și imposibil de eradicat, societatea trebuie să asigure copiilor dreptul la dezvoltare normală și un viitor demn în societate, fără tare în comportament și fără stigmat. Într-o lume tot mai alertă și mai indiferentă, avem datoria să le asigurăm o bună educație și condiții optime de viață.

Referințe

****Résolutions des Congrès de l'Association Internationale de Droit Pénal* (1926-2014), în Revue internationale de droit pénal, editor Érès, nr. 2015/1-2, (vol 86), [Online] la <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2014-3.htm>

- ***Lucrările Congresului Internațional de Drept Penal, 1 sept.2014, Rio de Janeiro, care a avut ca temă „Societatea informatică și dreptul penal”, în Revue internationale de droit pénal, editor Érès, nr. 3-4/2014, (vol 85), [Online]
- Basarab M., Pașca V., *Codul Penal comentat, vol I, Partea generală*, Editura Hamangiu, București, 2008
- Bulai C., *Drept penal – partea generală*, Tipografia Universității București, 1987
- Costandache C., Burdușa I.M., Moise G., Vlase I. (Serviciul de Probațiune de pe lângă Tribunalul Vrancea), *Impactul referatului de evaluare în individualizarea pedepselor. Studiu de caz*, [Online]
- Dongoroz V. s.a., *Explicații teoretice ale Codului penal român*, Vol. I, Editura Academiei RSR, București, 1969
- Mărculescu Michinici M.I., Dunea M., *Drept penal, Partea Generală*, Editura Hamangiu, București, 2017
- Mitrache C., Mitrache C., *Drept Penal. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2019
- Papadopol V., Popovici M., *Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1976 – 1980*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982
- Papadopol V., Popovici M., *Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1969 – 1975*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977
- Pascu I., în Antoniu G., Toader T. (coord.), *Explicațiile Noului Cod Penal, vol. I*, Editura Universul Juridic, București, 2014
- Pastion P. I. și Papadopolou M.I., *Codul Penal adnotat*, Editura Librăriei Socec & Comp, Societate Anonimă, București, 1922
- Pașca V., *Drept penal. Partea Generală*, ed. a IV-a, Editura Universul Juridic, București, 2015
- Picotti L., *L'élargissement des formes de préparation et de participation*, în Revue internationale de droit pénal, editor Érès, nr. 2007/3-4, (vol. 78), pp. 355-404
- Pușcaș V., *Noul Cod Penal Adnotat*, Editura Hamangiu, 2014
- Streoreanu F., Nițu D., *Drept penal – partea generală*, vol. II, Editura Universul Juridic, București, 2018
- Tanoviceanu I., *Tratat de Drept și Procedură Penală*, Vol I, Curierul Judiciar, București, 1912
- Toader T. s.a., *Noul Cod Penal. Comentarii pe articole*, Editura Hamangiu, București, 2014
- Udroiu M., *Drept penal. Partea generală*, ed. a VI-a, Editura C.H. Beck, București, 2019
- Vasiliu T., Antoniu G. s.a., *Codul Penal al Republicii Socialiste România, comentat și adnotat, Partea generală*, Editura Științifică, București, 1972